

To in ono.

Iz dveh zagrebških umetniških atelijejev: Marko Rašica, Fran Berneker.

Za koga piše Hanka te svoje intimne zapiske? Ali za prijatelja, ali zase? »Ne znam, ne znam,« odgovarja sama na str. 86. »Ali ovo mi pisanje daje mnogo snage, bodri me, hrabri.« Sama dvomi, da bi pisma kdaj dosegla prijatelja, vé, da ga ne bodo dosegla. In v pismih je mnogo strani, ki bi sodile bolj za članke v Ženski vijesnik, nego pa v roman. Roman je pesnitev, ne razmišljanje o različnih vprašanih in problemih, kar so ta pisma: razgovori s prijateljem, razmišljanja, seciranje lastne ženske duše, igranje s spomini in lepimi mislimi. Članek za člankom. A potem še obupuje (str. 151): »Prijatelju, pišuci te zapiske, vidim tek, koliko još imade predmeta, kojih se nismo takli u našim razgovorima.« V »Predgovoru« pravi pisateljica: »Ovaj sam roman pisala godine 1915. Pokušala sam, da ocrtam tadašnje raspoloženje iza fronte, osjećaje, bojazni, jade, strah i nemožno ogorčenje, što je tada mučilo naše duše.« Hanka ni roman, ampak — kakor sem že rekel — skupina člankov in razmišljanj, postavljenih drug poleg drugega, ne da bi se nujno morali razviti drug iz drugega. Veže jih samo ista oseba, ki jih piše. Tako manjka vsem zapiskom notranjega razvoja, ki ga roman zahteva; notranji razvoj bi moral nastati med njo in prijateljem, na katerega so pisma naslovljena; zato je popolnoma napačno, če pravi pisateljica v »Predgovoru«, da nam je hotela naslikati žalostne razmere. Razmere niso predmet pesnitvi, ampak človek in njegov duševni razvoj. Hanka pa svojega prijatelja samo obožava, on ji je ideal moške dovršenosti, zrcalo, v katerem opazuje sliko sveta in svojega moža. Pisma niso nastala iz hrepenenja po prijatelju, saj Hanka sama pravi, da bi njega ne hotela za moža, ampak le iz nekake potrebe, da se razgovori z njim, da mu toži, da razpravlja z njim o problemih. Pisateljici je bila vzor tista znana knjiga: »Briefe, die ihn nicht erreichten«. Toda tamkaj je med junakinjo in njenim prijateljem tesna duševna vez — ljubezen —, ki ju družiti in ki ji preti smrt. Hanka pa je zlomljena zaradi zunanjih dogodkov, najprej zaradi moževe nezvestobe, potem zaradi matrine smrti in slednjč vsled bratove tragedije. Konflikt med njo in njenim možem je umetno poiskan in nedosleden. Nekak *deus ex machina*. Na str. 7. piše Hanka o svojem možu: »Ja znam, da je on pravedan, muževan, radin, pošten; da ima čeličan karakter, gvozdeno volju i ustrajnost. Nikada ne koleba, uvijek je siguran, nikada ne promijeni svoje riječi... Njegova mi se pravednost, koja odmjeruje svakome po zasluži i nikada ništa ne oprašta, čini nemilosrdnom i bez osjećaja... Moj muž pozna i uvažava samo poštene i pravedne ljude i prezire sve, koji su ikad u čemu pogriješili.« Kako naj se s tem možem sklada scena z Marino? Kje je resničnost? — Resničnost manjka tudi besedam, ki jih govori na str. 25. Hankina starejša hčerka, dvanajstletna deklica. Tako učeno bi govorila komaj naša najbolj izobražena žena, ne otrok.

Pisma so predolga in pregostobesedna — polovico besedi bi pisateljica z lahko dušo mogla črtati — pisana so prečuvstveno, tako da slog odbija in postane zoprn, kakor junakinja s svojo nadčuvstvenostjo sama. Besede, ki prekipevajo od čuvstva, ne zgrabijo. Grozno, zelo naturalistično opisana tragedija Hankinega brata Jana bi učinkovala mnogo bolj, ko bi bila napisana z bolj trdimi besedami in izrazi.

Ivan Dornik.

Umetniški paviljon v Zagrebu je vsled vojne umetnosti zaprt. Hrvatski umetniki razstavljajo sedaj pri Ulrichu na Ilici, kjer se umetnine prodajajo prav dobro. V Zagreb je vojna zanesla tudi Dubrovničana Marka Rašico, dobro znanega tudi Slovincem, ker je pred leti bival in razstavljajal v Ljubljani, in pa slovenskega kiparja Frana Bernekerja. Rašica je nastavljen sedaj kot profesor na zagrebški obrtni šoli, Bernekerju pa je dala zagrebška obrtna šola gostoljubno prostor, da modelira, oziroma rezbari zase.

Marko Rašica, znan Slovincem kot krajinar in risar modernega sloga, je zašel v nove smeri. Hoče ustvariti dekorativno strujo na podlagi narodnih hrvatskih, predvsem dalmatinskih ornamentov. Motive za slike, risbe in plakete izbira iz narodnih pravljic in bajk. Bizantinizira, kajti dalmatinska narodna umetnost, predvsem dubrovniška, se je razvijala v senci bizantinskih tradicij. Rašica ima poln atelije. Velika oljnata slika »Čudotvorni nož« (razstavljena meseca julija 1917 pri Ulrichu, kjer je žela splošno priznanje zagrebške kritike) ilustrira narodno pravljico o junaku, ki se je zaljubil v princeso. Kralj mu jo obljubi dati za ženo pod pogojem, da mu privede tri konje: rdečega s črno glavo, črnega z belo glavo in čisto belega, povrh pa mu pripravi še toliko zlata, kolikor ga morejo nesti vsi trije konji. Kraljična izroči junaku čudotvorni nož. Če se potegne čudotvorni nož iz nožnice, zablesti na nebu solnce, trije konji pridirjajo sami, rdeče-črni, črno-beli in beli in z nožem se dá odpreti zlati zaklad, ki ga skriva zlato drevo. Moment, ko potegne junak čudotvorni nož, predstavlja Rašičeva slika. Na bregu stoji junak v narodni noši ter vihti čudotvorni nož. Solnce zasije na nebu, konji prhetajo ter se vzpenjajo, junak jih kroti z bičem, zlato drevo žari v zlatu, zadaj leži morje. Drevo je stilizirano po motivih dalmatinskih narodnih pasov, veje so srebrne, listje zlato, robovi rdeči, oziroma modri. Kolorit slike je krepak, rdeč, črn, bel, moder. Drugo veliko platno: »Sv. Frančišek pridiguje pticam« je načrt za gobelin ali za cerkveno okno. Sliko preprega drevo. Ob deblu stoji asketična postava svetnika v rjavi kuti, v drevesni kroni sede ptice. Polje slike je modro, risba zelena, rumena in rdečkasta. Za drevo je uporabljen motiv preslice, ptice so stilizirane po ornamentih iz zjerdana. Slika na platno »Princesa in zaljubljeni zajec«, v katerega se je izpremenil plašni zaljubljenec pred princeso, ima moder in zlat ton. Arabeske: narodni ornament iz pasov in torb (srce, krogi itd.). Lepi karton »Sv. Ciril« je bizantinska slika; belo-bradati svetnik v temnordečem plašču s črnimi ornament (motiv marjetice), z bizantinskim križem v roki in petoglato bizantinsko gloriolo, je apostolska prikazen. Arabeske: motivi iz preprog. Rašica snuje sedaj velik triptihon: »Smrt majke Jugovića«. Prvi del je temen, le v silhuetah; dva gavrana neseta v zgodnjem jutru mrtvo roko najmlajšega sina. Na roki so zlati prstani, po katerih spozna potem majka roko sinovo. Zarja sveti, temna gavrana letita pod nebom. Drugi del: Majka se vrne s Kosova, kamor je šla iskat sinove in kjer je našla devet konj, devet sokolov, devet psov in

devet zlomljenih kopij. Ni se solzila od srca, videla je vse in vzela vse seboj. Upodobljen je trenutek, ko pride majka domu. Sredi prizora stoji majka in sklepa roke resignirano. Nad njo krilijo sokoli v polkrogu, ob straneh se vzpenjajo konji. Za majko se je odprlo nebo, turoben svet lije iz višin (bolest!). Na obzorju vise teži svinčeni oblaki. Pred majko plače devet udovic devedeterih sinov in njih deca. Figure kleče oziroma leže ter so grupirane od spodaj navzgor. Tretji del predstavlja majko na kuli, ko pada mrtva, držeč mrtvo roko sinovo v naročju. Večer je, sivo v sivem. V ozadju letita v daljavo oba gavrana, ki sta prinesla majki roko padlega sina, roko, ki jo je spoznala po zlatih prstanih in ki jo je pomnila snaha iz svatbe. Šele sedaj je zaplakala majka in se zgrudila mrtva. — Rašica zahaja tudi v plastiko. Kleplje iz cina, medi in srebra plakete, ki jih krasi z dragim kamenjem in izpolnjuje s slikarjimi. To so popolne dekorativne stvari. V srebru je izvršil bizantinsko »Madono« za zagrebškega nadškofa, Mater božjo, sklonjeno nad božjim Detetom, plaketo, okrašeno z zelenimi in rdečimi dragulji, stvar velike miline. Plaketa iz medi »Hrepenenje« je last zagrebške moderne galerije, kot ornament je uporabljeno srce in križ. »Ilustracija« pesmi Ive Rod je izklepana iz cina v ornamentiki, simbolična podoba fantazije je slikana na cin z oljem.

Rašica, ki je dober in precizen risar in ima smisel tudi za relief, si ni izbral lahkega problema. Do nedavna moderna dekorativna umetnost ni ničesar bolj sovražila kot ornamentiko, delovala je le s ploskvami, kajti celo prošlo stoletje je živela arhitektura in umetna obrt le od posnemanja ornamentov vseh mogočih slogov, ne da bi prodrla v njih bistvo. Vsled tega je postala ornamentika nekaj zunanjega, mehaničnega in reakcija zoper njo je bila popolnoma umljiva. V najnovejši dobi pa je ornamentika oživela ter jo je začela tudi moderna smatrati kot umetniški element, ki je sposoben obogatiti ne le na zunaj, nego tudi na znotraj. Narodna umetnost je produkt primitivne kulture, preprostega čuvstvovanja in enostavnih sredstev, ki so moderni tehniki tuja. Kulturen človek se težko zatopi v primitivno narodno ustvarjanje; mehanično ponarejanje pa nikdar ne more imeti umetniških kakovosti, vedno je slabše kot izvornik ter nujno brez notranje vsebine. Moderni umetnik more na podlagi narodnih proizvodov resnično umetniško ustvarjati le samo, če se poglobi v osnovne sestavine narodne umetnosti ter v njih duhu oblikuje nove like in tipe; razumeti mora duha narodne umetniške duše in ustvarjati iz lastne intuicije pod vplivom plemena. Bogastvo hrvatske in zlasti dalmatinske narodne ornamentike je neizčrpno, kar je spoznal Herman Bahr, ko je primerjal dela Dunajčana Kolo Moserja z dalmatinskimi narodnimi okraski. Obleka, rute, preproge, oprava, orodje, palice, pipe itd. hranijo bogat zaklad umetnosti naroda, ki ima silen oblikovalni čut. Pri Rašici se opazi, da je na pravem potu, ker ne prileplja le mehanično narodnih okraskov, kot n. pr. Krizman dostikrat stori. Velika prednost Rašice je, da je perfekten risar ter da ima smisel za razdelitev prostora, kar je pogoj za dekorativno ustvarjanje. Tuintam se mu pozna, da se ni še čisto otrešel dunajskega, Klimtovega vpliva. Zdi se, da manjka ponekod senzitivnosti in občutja, ki ga je polna jugoslovanska narodna duša. Rašica ima krepko po-

tezo, ki spominja na konture dalmatinske krajine. V Rašičevih delih pa je že najti dosti izrazitih plemenskih izrazov. Njegove plakete so odlična dela. »Čudotvorna nož« je dekorativna stvar, ki učinkuje z barvami, zlasti pa vpliva zlato drevo z lepo stilizacijo; junak ima tip Meštrovličevih skulptur. »Sv. Frančišek« je barveno nežno ubran, stilizacija v oglatih formah je pripravna kot nalašč za okno, dočim so nežne barve starinskega tona bolj pripravne za gobelin. »Sv. Ciril« bi bil lepa cerkvena slika, zlasti če bi bil izvršen v mozaiku, ter bi bil v kras kaki bizantinski cerkvi. Alfabet v narodnem slogu, ki ga sedaj izvršuje Rašica, naj bi se izvršil v barvah za inicijale, kajti Rašica je dober tudi kot grafik. »Smrt majke Jugovića« bo delo brez ornamentov. Umetnik ima izvršene skice, kmalu bo dovršil tudi delo samo. Triptihon bo ne po obliki, nego po notranji vsebini naroden umotvor. Problemi, ki jih rešuje Rašica, so vredni naporov. Če bo on ali kdo drugi ali pa cela generacija dovršila chef d'ouvre teh stremljenj, zasvetila bo plemenita jugoslovanska umetnost v žaru barv, v srebru in zlatu. Postala bi lahko mednarodna dragulj in obogatila svetsko umetnost z novimi lepotami.

Slovenec Fran Berneker je pri vojaki v Zagrebu. Par let že ne more redno izvrševati svojega zvanja. Od časa, ko je dovršil »Sv. Janeza Nepomuka« v Kranju, ni mogel in ni imel prilike ustvariti kak večji umotvor. Bernekerjeva dela so intimna, liričnega značaja, bolj slikarsko zasnovana kot pa absolutno monumentalno, doneče plastično. Zdi se, da imajo vsled tega na sebi nekaj, kar se zlasti strinja s slovenskim značajem. Bernekerjeve stvari so občutene, polne duše, zamišljene in tihe kot je tih in skromen umetnik sam. V Zagrebu je dovršil Berneker v prostih urah tri portretne kipe zagrebških opernih pevcev Slovencev Križaja, Levarja in Rijavca. Rijavčev portret ima še v atelijeju. To je portret, fino, mojstrsko modeliran, poln karakteristike. Sedaj reže Berneker relief »Sv. Cecilija« iz hruševega lesa po naročilu zagrebškega kanonika mons. Barleta. Sv. Cecilija sedi pri orglah, na obeh straneh stoji skupine angelov. Relief bo lahko koloriran. Osnutek za Krekov nagrobnik, ki ga je Berneker izvršil v Zagrebu, je v Ljubljani znan. Želeti je, da bi bila Bernekerju zopet dana prilika, da se čisto zatopi v svojo umetnost ter razvije svoj talent, ki je našel doslej povsod ovire, skoro nikakih naročil in nikdar solnca, da bi se razvila njegova umetnost v polnem cvetju.

—i.

Iz zapuščine Krekove.

V zadnjih letih življenja je dr. Krek rad zahajal k prijatelju g. Matiji Slaku, župniku na Brdu pri Lukovici, ki je bil njegov sobni tovariš v četrtem letniku semenišča. V prostem času je dostikrat listal po francoskih in angleških klasikih in si to in ono reč tudi izpisal. Preden se je podal na svoje zadnje potovanje po Dalmaciji v poletju 1917, je tudi bival nekaj dni na Brdu. Bil je že hudo bolan. Kako je mislil na smrt, nam kažejo verzi, ki jih je napisal pri čitanju Gautiera na listek; g. župnik Slak je bil tako prijazen, da nam ga je dal na razpolago. Na listku sta napisani dve pesmici, prva v izvorniku, druga samo v prevodu. Prva se glasi: